

ความไม่มีอยู่ในโลกแห่งความจริง และการเข้าสู่โลก
แห่งจินตนาการของสิ่งรองรับความปรารถนาทำให้
ความปรารถนาเพิ่มพูนขึ้นได้ เพราะผู้ปรารถนา
สามารถควบคุมและกำหนดคุณลักษณะของ
สิ่งรองรับความปรารถนาได้อย่างเต็มที่ สามารถ
ทำให้สิ่งรองรับความปรารถนาเป็นตามที่ตนต้องการ
ได้ตามใจชอบอย่างไม่มีขีดจำกัด

ABSTRACT

ภาพลักษณ์ของผู้หญิงกับบทบาทสิ่งรองรับความปรารถนา
ในวรรณกรรมโปรตุเกส
กรณีศึกษา *Os Maias* โดย Eça de Queiroz

เบญจรงค์มี รุจนะวีริทธิ์

In literary world, many male writers have written about ‘woman’. This article aims to analyze the method and the reason of the representation of ‘woman’ in Portuguese literature through its female protagonist Maria Eduarda da Maia from *Os Maias* by Eça de Queiroz. The analysis of how this character is constructed along with ‘Triangular desire’ theory by René Girard and the philosophical conceptualization about desire are applied to have the result. It was found that Maria Eduarda is a dependent character, created by Donjuanesque desire of Carlos. She is created to only hold the role of object of desire in the story which made her an absent and imagined ‘perfect’ woman.

ภาพลักษณ์ของผู้หญิงกับบทบาทสิ่งรองรับความปรารถนา ในวรรณกรรมโปรตุเกส กรณีศึกษา *Os Maias* โดย Eça de Queiroz

---

เบญจรัตน์ รุจน์วิริยัญญ์

บทคัดย่อ

ในแวดวงวรรณกรรม มีงานเขียนจำนวนมากของนักเขียนชายที่เขียนเกี่ยวกับ ‘ผู้หญิง’ บทความนี้จึงมีจุดประสงค์ที่จะวิเคราะห์วิธีและสาเหตุของการนำเสนอภาพลักษณ์ของ ‘ผู้หญิง’ ในวรรณกรรมโปรตุเกส ผ่านตัวละครหลักเพศหญิง Maria Eduarda da Maia จาก *Os Maias* โดยนักเขียนโปรตุเกส Eça de Queiroz โดยวิเคราะห์ลักษณะวิธีการสร้างตัวละคร และใช้ทฤษฎี ‘สามเหลี่ยมแห่งความปรารถนา’ ของ René Girard ประกอบกับแนวคิดปรัชญาเกี่ยวกับความปรารถนาในการวิเคราะห์หาคำตอบ ซึ่งทำให้พบว่า Maria Eduarda เป็นตัวละครที่ไม่มีตัวตนด้วยตัวเองในเรื่อง และเป็นตัวละครที่ถูกสร้างขึ้นจากความปรารถนาแบบ Don Juan ของ Carlos เธอทำหน้าที่เป็นเพียงสิ่งรองรับความปรารถนาของตัวละครชายในเรื่อง อันทำให้เธอถูกนำเสนอในรูปแบบของหญิงที่ไม่มีอยู่ และหญิงที่ถูกจินตนาการขึ้นให้เป็นหญิงสาวที่สมบูรณ์แบบ

บทนำ

“Have you any notion of how many books are written about women in the course of one year? Have you any notion how many are written by men? Are you aware that you are, perhaps, the most discussed animal in the universe?”
(Woolf 24)

บทความนี้ได้รับแรงบันดาลใจจากคำถามที่อ้างอิงไปในเบื้องต้น อันเป็นคำถามที่ Virginia Woolf ได้เขียนไว้ใน *The room of one's own* โดยเธอได้ตั้งคำถามถึงงานเขียนจำนวนมากในโลกวรรณกรรมที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้นโดยนักเขียนชายและที่มักเขียนถึง‘ผู้หญิง’

ดูเหมือนว่าตลอดเวลาที่ผ่านมา ‘ผู้หญิง’ จะเป็นแรงบันดาลใจหลักในการสร้างสรรค์งานเขียนของนักเขียนชาย อันเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดคำถามต่อมาว่าอะไรคือผลของแรงบันดาลใจดังกล่าว? นักเขียนชายสร้างสรรค์‘ผู้หญิง’อย่างไรในงานเขียนของตน?

งานเขียนชิ้นนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะวิเคราะห์วิธีและสาเหตุของการนำเสนอภาพลักษณ์ของ ‘ผู้หญิง’ ในวรรณกรรมโปรตุเกส โดยใช้ *Os Maias* โดย Eça de Queiroz เป็นกรณีศึกษา และเน้นวิเคราะห์ตัวละครหลักเพศหญิงของเรื่องอันได้แก่ Maria Eduarda da Maia

Os Maias

ถึงแม้เรื่องราวในวรรณกรรมมักจะเป็นเรื่องแต่ง ไม่ได้เกิดขึ้นจริง แต่ด้วยความที่วรรณกรรมเป็นผลผลิตหนึ่งของสังคม ทำให้หลายครั้งเราสามารถเรียนรู้สภาพความเป็นจริงของแต่ละสังคม หรือแม้กระทั่งเปิดโปงการกดขี่ทางเพศ หรือชนชั้นที่ถูกซ่อนอยู่ในสังคมนั้นๆ ผ่านเรื่องราวที่ถูกแต่งขึ้นแต่ละเรื่อง

หากพูดถึงเรื่องแต่งที่สะท้อนสภาพความเป็นจริงของสังคมโปรตุเกสได้ดีที่สุด คงไม่นักเขียนคนใดสามารถทำได้ดีเท่า Eça de Queiroz นักเขียนโปรตุเกสชื่อดัง 1 ในกลุ่มปัญญาชนสำคัญที่พยายามเปลี่ยนแปลงสังคมโปรตุเกสในคริสต์ศตวรรษที่ 19 และผู้นำของงานเขียนแนวสำนึกนิยมในวงการวรรณกรรมโปรตุเกสไปได้

Maria Eduarda da Maia เป็นตัวละครหลักเพศหญิงใน *Os Maias* : *Episódio da Vida Romântica* (1888) ซึ่งเป็นนิยายที่ชื่อดังที่สุดของ Eça de Queiroz และเป็นงานเขียนที่ซับซ้อนที่สุดในโครงการสร้างสรรค์งานเขียนส่วนตัว

ของเขาที่ชื่อว่า ‘เรื่องราวชีวิตโปรตุเกส’ [Cena da Vida Portuguesa]¹

ใน *Os Maias* นี้ Eça de Queiroz นำเสนอ ‘ภาพวาด’ ของสังคมชนชั้นสูงในโปรตุเกสในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ที่มีการศึกษาและฐานะร่ำรวย แต่ไม่ทำประโยชน์อันใดให้กับสังคม (Matos, “Carlos” 569; Berardinelli 23) ผ่านเรื่องราว 4 ชั่วโมงของครอบครัวชนชั้นสูง ณ เมืองลิสบอน ตระกูล ‘Maias’ อันได้แก่ Caetano da Maia (ปู่ทวด) Afonso da Maia (ปู่) Pedro da Maia (พ่อ) และ Carlos Eduardo da Maia (ลูกชาย) เนื้อเรื่องของ *Os Maias* มีความซับซ้อนมาก ประกอบไปด้วยเรื่องราวเล็กย่อยระหว่างตัวละครต่างๆ มากมาย ทับซ้อนไปกับเรื่องราวหลักซึ่งก็คือ ความรักของ Carlos และ Maria Eduarda (Reis 83-86)

Os Maias มี Carlos เป็นตัวละครหลักที่มีความปรารถนา [desire] เป็นแรงขับเคลื่อนการกระทำส่วนใหญ่ และมี Maria Eduarda เป็นสิ่งรองรับความปรารถนา [object of desire] ที่สำคัญของเขา (Reis 33: 83-86; Vilela 95) กล่าวคือ Carlos เป็นตัวละครที่มักปรารถนาในตัวหญิงสาว และเขาก็มักสนองความปรารถนาเหล่านั้นจนได้หญิงคนนั้นมาครอบครอง แต่หลังจากนั้นเขาก็มักจะหมดความปรารถนาในตัวหล่อนและสุดท้ายก็ทิ้งหล่อนไป หากมีแต่เพียงความปรารถนาในตัว Maria Eduarda เท่านั้นที่ไม่หมดไปถึงแม้ว่าเขาจะแย่งเธอจาก Castro Gomes มาครอบครองได้สำเร็จ และเขายังปรารถนาที่จะแต่งงานกับ Maria Eduarda อันเป็นสัญลักษณ์ของการปลดแอกจากวงเวียนความปรารถนาชั่วครวที่เขามักมีอีกด้วย

---

¹ “The passion of desire is an agitation of the soul caused by the spirits which dispose it to wish for the future the things which it represents to itself as agreeable. Thus we do not only desire the presence of the absent good, but also the conservation of the present, and further, the absence of evil, both of that which we already have, and of that which we believe we might experience in time to come.” (Descartes; cited in Schrift 174)

ปมเรื่องราวอันซับซ้อนของ *Os Maias* คลี่คลายลงจากการเปิดเผยความจริงเกี่ยวกับการสมสู่ภายในสายเลือดเดียวกัน [incest] ระหว่างพี่น้องคือ Maria Eduarda da Maia (พี่สาว) และ Carlos Eduardo da Maia (น้องชาย) ที่ถูกพลัดพรากจากกันตอนสมัยเด็ก อันเป็นสาเหตุของจุดจบที่น่าสลดใจของเรื่องราวทั้งหมดอันได้แก่ ความตายของปู่ Afonso และความตายทางอัตลักษณ์ของ Carlos ในตอนจบ

การสร้างตัวละคร Maria Eduarda da Maia ใน *Os Maias*

Maria Eduarda เป็นตัวละครที่ถูกสร้างขึ้นด้วยวิธีเฉพาะ และไม่ได้มีตัวตนเป็นของตัวเอง โดย Natália Correia กล่าวไว้ว่า Maria Eduarda เปรียบเสมือน ‘ภาพลวงตาของ Carlos’ [“fantasmagoria de Carlos”] (cited in Vilela 323) กล่าวคือเธอเป็นตัวละครที่ถูกสร้างขึ้นโดย Carlos และไม่มีมิติอื่นใดเกินไปกว่าที่ Carlos พิจารณาให้เธอเป็น ความมีอยู่ [presence] ของตัวละคร Maria Eduarda (และความไม่มีอยู่ [absence] ก็เช่นเดียวกัน) จะมีขึ้นได้นั้นขึ้นอยู่กับ Carlos ทั้งสิ้น

“Maria Eduarda, as an autonomous entity, as a defined efficient force through conscious personal acts, generative of inevitable collisions, does not exist. It is the eyes of Carlos that see her, that activate her...”² (Pimentel 102; แปลจากต้นฉบับภาษาโปรตุเกสเป็นภาษาอังกฤษโดยผู้เขียน)

และเนื่องจาก Carlos เป็นตัวละครที่สามารถนิยามได้ด้วยความสามารถอันเป็นตัวกระตุ้นหลักของการกระทำของเขาดังที่เกริ่นไปในข้างต้น อีกทั้ง Ana Luísa Vilela ยังกล่าวไว้ใน *Poética do Corpo* (2012) อีกว่า

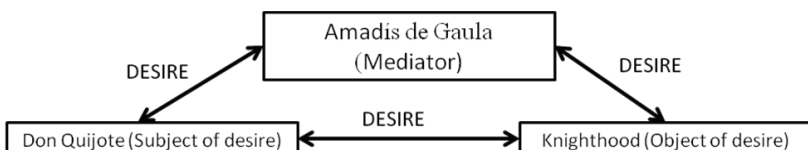
² “The uneasiness a man finds in himself upon the absence of anything whose present enjoyment carries the idea of delight with it, is that we call desire.” (Locke; cited in Schrift 174)

ความปรารถนาเป็นสิ่งที่สร้าง‘ร่างกายของผู้หญิง’ให้มีปรากฏขึ้นใน *Os Maias* (Vilela 349) จึงสามารถสรุปได้ว่า ตัวละคร Maria Eduarda นั้นไม่ได้เพียงถูกสร้างขึ้นจากตัวละคร Carlos หากแต่เป็นความปรารถนาของตัวละคร Carlos ที่สร้างให้เธอมีตัวตนขึ้นมาใน *Os Maias*

ดังนั้นก่อนที่จะสามารถวิเคราะห์กระบวนการสร้างตัวละคร Maria Eduarda ได้นั้น จะต้องทำความเข้าใจความปรารถนาของตัวละคร Carlos เสียก่อน

Carlos Eduardo : ‘สามเหลี่ยมแห่งความปรารถนา’ ของ René Girard

ใน *Mensonge romantique et vérité romanesque* (1961) René Girard นำเสนอทฤษฎี‘สามเหลี่ยมแห่งความปรารถนา’ [triangular desire] ของตัวละครในนิยายที่สามารถนำมาใช้ในการทำความเข้าใจตัวละคร Carlos และความปรารถนาของเขาได้ โดย Girard อธิบายว่า ความปรารถนาของตัวละครในนิยายเป็นผลลัพธ์ของการเลียนแบบความปรารถนาของ‘ตัวกลาง’ [mediator] ผู้ซึ่งทำหน้าที่เป็นต้นแบบความปรารถนา พร้อมทั้งกำหนดสิ่งรองรับความปรารถนา [object of desire] ให้แก่ผู้ปรารถนา [subject of desire] และเชื่อมโยงทั้งสองสิ่งเข้าหากัน ‘ตัวกลาง’มีตัวตนอยู่จริงหรือไม่这不สำคัญ หากแต่สื่อกลางของความปรารถนานั้นมีอยู่จริงแน่นอน ผู้ปรารถนาจึงเปรียบเสมือนผู้ตามสิ่งที่‘ตัวกลาง’ชี้นำ ดังเช่น Don Quijote [subject of desire] ผู้ซึ่งมีสิ่งที่ปรารถนาคือความเป็นอัศวิน [object of desire] โดยมี Amadis de Gaula เป็น‘ตัวกลาง’หรือผู้ชี้นำและเชื่อมโยงให้ Don Quijote เกิดความปรารถนาในความเป็นอัศวินขึ้น (Girard 9-11)

หากนำทฤษฎี‘สามเหลี่ยมแห่งความปรารถนา’ของ Girard มาวิเคราะห์ตัวละคร Carlos จะพบว่ามีอาการอ้างอิงถึง‘ตัวกลาง’ของ Carlos ในบทสนทนาที่ João de Ega (เพื่อนสนิทของ Carlos) พูดกับ Carlos ถึงตัว Carlos เอง

“You really are extraordinary! But your case is a perfectly simple one, it’s the old Don Juan syndrome. Don Juan experienced those same alternations between fire and ashes. He was looking for his ideal woman, and looking for her principally, and quite rightly too, among the wives of other men. And once he’d slept with a woman, he would declare that he’d been deceived, that she was not the one for him. He would apologise and leave. He had a thousand and three women in Spain alone. You, like him, are simply a libertine and will end up as tragically as he did – in Hell!” (Queiroz n. pag.)

จากบทสนทนานี้ และจากการกระทำของตัวละคร Carlos เองที่ก็เหมือนกับ Don Juan ด้วยนั้น ทำให้ได้ข้อสรุปว่า Carlos มี Don Juan เป็น‘ตัวกลาง’ กล่าวคือความปรารถนาของเขาเป็นการเลียนแบบความปรารถนาของ Don Juan ดังนั้นจึงสามารถสรุปต่อมาได้ว่า Maria Eduarda นั้นสุดท้ายแล้วเป็นตัวละครที่ถูกสร้างขึ้นจากความปรารถนาแบบ Don Juan ของ Carlos หรือเป็นสิ่งรองรับความปรารถนาแบบ Don Juan ของ Carlos นั่นเอง

Don Juan

ถึงแม้ Don Juan มักจะเป็นที่รู้จักในภาพของเจ้าแห่งการเกี้ยวพาราสี [great seducer] เพราะไม่ว่าเรื่องราวของ Don Juan จะถูกเขียนขึ้นใหม่โดยนักเขียนคนใด Don Juan มักถูกนำเสนอในรูปแบบของชายที่เกี้ยวพาราสีหญิงสาวมากมายด้วยกรรมวิธีต่าง ๆ อยู่ตลอดเวลา แต่แท้จริงแล้วนั้น ในเบื้องลึกของ

ความเป็นเจ้าแห่งการเกี้ยวพาราสี Don Juan คือเจ้าแห่งความปรารถนา [great desirer] เพราะก่อนที่จะเกี้ยวพาราสีหญิงสาวนั้น เขาจะต้องปรารถนาในตัวหญิงสาวคนนั้นก่อน ดังที่ Søren Kierkegaard กล่าวถึง Don Juan ใน *Either/Or* (1843)

“Therefore, he does not seduce. He desires, and this desire acts seductively. To this extent he does seduce” (Kierkegaard 98-99)

ความปรารถนาของเจ้าแห่งความปรารถนาอย่าง Don Juan นั้นมีลักษณะเฉพาะเป็นอย่างมาก เพราะเป็นความปรารถนาในตัวหญิงสาวแบบรุนแรง แต่ชั่วคราวและไม่มีที่สิ้นสุด ที่สามารถเกิดขึ้นและหายไปได้ในเวลาเพียงชั่วพริบตา และเป็นแบบนี้ต่อไปอยู่เรื่อย ๆ ดังที่สามารถสังเกตได้จากตัวละคร Carlos เอง ผู้ซึ่งมี Don Juan เป็น ‘ตัวกลาง’ ดังที่กล่าวไป

“Carlos continued indolently smoking and talking about the Countess and the almost immediate sense of satiety that had filled him as soon he had exchanged three words with her in her own drawing room. And this wasn’t the first time he had experienced these sudden false rushes of desire, which almost always came disguised as love, threatening, at least for a time, to absorb his whole being, but which always ended in tedium and boredom. They were like trails of gunpowder laid on a stone; a spark ignites them and they flare instantly into a flame so fierce that it seems about to consume the entire universe, only to die down at once and leave nothing but a black smudge on the stone. Was his perhaps one of those weak hearts, soft and flaccid, incapable of preserving any true emotion, a heart that

allowed deep feelings to slip through the loose weave of its coarse fabric?” (Queiroz n. pag.)

ดังนั้นเพื่อที่จะสามารถต่อเวลาให้กับความปรารถนาแบบชั่วคราวของ Don Juan หรือปลดแอกจากวงเวียนที่ไม่มีที่สิ้นสุดดังกล่าวได้นั้น ทั้ง Don Juan และ Carlos จะต้องถูกเติมเต็มอย่างรุนแรงและสม่ำเสมอด้วยปัจจัยที่ทำให้เกิดความปรารถนาในปัจจุบันในโลกตะวันตกอันได้แก่ ความไม่มีอยู่ [absence] และ จินตนาการ [imagination] อันเป็นผลทำให้ Maria Eduarda หรือหญิงสาวผู้ที่จะสามารถปลดแอก Don Juan อย่าง Carlos ได้นั้นต้องกลายเป็นตัวละครที่ไม่มีอยู่และถูกจินตนาการขึ้นในระหว่างเรื่องไปด้วยโดยปริยาย

ความไม่มีอยู่และความปรารถนา

ความไม่มีอยู่ [absence] และความปรารถนามีความเกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิดในโลกตะวันตก ดังที่ Alan D. Schrift แสดงให้เห็นในแนวคิดของนักปรัชญาตะวันตกใน “Spinoza, Nietzsche, Deleuze: an other discourse of desire” (2000)

“When desire does become the object of philosophical reflection, almost without exception it is conceived as the consequence of the lack of the object desired.” (Schrift 174)

Schrift นำเสนอให้เห็นว่าความสัมพันธ์ระหว่างความไม่มีอยู่และความปรารถนานั้นมีปรากฏในความคิดตะวันตกตั้งแต่ใน *Symposium* ของ Plato ที่ซึ่ง Socrates ได้กล่าวไว้ว่า

“Then he and everyone who desires, desires that which he has not already, and which is future and not present, and which he has not, and is not, and of which he is in want; - these are the sort of things which love and desire seek?” (Plato n. pag.)

‘สิ่งที่เขายังไม่มี’ [“that which he has not already”] หรือกล่าวคือ ความไม่มีอยู่ [absence] นั้นยังปรากฏให้เห็นในแนวคิดของนักปรัชญาตะวันตกยุคต่อมาอย่างต่อเนื่อง ดังที่ Schrift นำเสนอให้เห็นในแนวคิดของ Thomas Hobbes³, René Descartes⁴, John Locke⁵ และคนอื่น ๆ อีกมากมาย

และนอกจากนี้ ความสัมพันธ์ระหว่างความไม่มีอยู่และความปรารถนายังปรากฏอยู่ในปกรณัมปรัมปรา[myth]ตะวันตก สิ่งซึ่งสะท้อนถึงสิ่งที่มีอยู่จริงในสังคมและถ่ายทอดต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น ดังที่ Denis de Rougemont นำเสนอให้เห็นในปกรณัมความรักชื่อดังของ Tristan และ Iseult ใน *L'Amour et l'Occident* (1939) โดย Rougemont นำเสนอให้เห็นว่าปัจจัยที่ทำให้เกิดความรักระหว่างทั้งสองคือ ความไม่มีอยู่ของกันและกัน ไม่ใช่ความมีอยู่ [presence]

จากการนำเสนอในเบื้องต้น จึงสามารถสรุปได้ว่าในโลกตะวันตก 1 ในปัจจัยที่ทำให้ความรู้สึกปรารถนาในบางสิ่ง หรือบางคนเกิดขึ้นและเพิ่มพูนขึ้นคือความไม่มีอยู่ของสิ่งที่ถูกปรารถนา ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างความไม่มีอยู่และความปรารถนาก็ปรากฏอยู่ในงานเขียนของ Eça de

---

³ “...save that by desire, we always signify the absence of the object; by love, most commonly the presence of the same.” (Hobbes; cited in Schrift 174)

⁴ “The passion of desire is an agitation of the soul caused by the spirits which dispose it to wish for the future the things which it represents to itself as agreeable. Thus we do not only desire the presence of the absent good, but also the conservation of the present, and further, the absence of evil, both of that which we already have, and of that which we believe we might experience in time to come.” (Descartes; cited in Schrift 174)

⁵ “The uneasiness a man finds in himself upon the absence of anything whose present enjoyment carries the idea of delight with it, is that we call desire.” (Locke; cited in Schrift 174)

Queiroz อย่าง *Os Maias* ด้วยเช่นกัน และสามารถสังเกตเห็นได้อย่างชัดเจนในตัวละคร Maria Eduarda

Maria Eduarda หญิงสาวผู้ไม่มีอยู่

Maria Eduarda เป็นตัวละครที่สำคัญมากสำหรับเรื่องราวของ *Os Maias* แต่ในขณะเดียวกันก็เป็นตัวละครที่ไม่มีอยู่ [absent] เกือบจะทั้งเรื่อง ดังที่ Ana Luísa Vilela กล่าวไว้

“The representation of Maria Eduarda will never liberate herself from the regime of absence to which she was always subjected”⁶ (Vilela 356; แปลจากต้นฉบับภาษาโปรตุเกส เป็นภาษาอังกฤษโดยผู้เขียน)

จากการที่ Maria Eduarda รับบทบาทสิ่งรองรับความปรารถนาของ Carlos เธอจึงถูกนำเสนอในรูปแบบของหญิงสาวที่ไม่มีอยู่ [absent woman] เพื่อให้ Carlos เกิดความรู้สึกปรารถนาในตัวเธอขึ้น เพราะความไม่มีอยู่ส่งผลต่อความปรารถนาดังที่ได้นำเสนอไป โดยเฉพาะในช่วงเริ่มแรกของการลุ่มหลงปรารถนาในตัว Maria Eduarda ของ Carlos โดยทุกครั้งที่เขาเห็นเธอปรากฏขึ้น เธอจะหายตัวไปในเวลาต่อมาทันที

“She had happened to pass him one day, as lovely as a goddess lost on the Aterro, she had chanced to let drop into his soul one of those dark-eyed looks, and then she had disappeared, evaporated, as if she really had ascended into Heaven, to remain, for ever more, invisible and supernatural; and there was he, with that gaze lodged in his heart, unsettling his whole being and silently directing

---

⁶ “a representação de Maria Eduarda nunca se libertará do regime de ausência a que foi prolongamente sujeita” (Vilela 356)

his inner life, his thoughts, desires and curiosities, and all because of a delightful stranger, of whom he knew nothing except that she was tall and fair and owned a griffon dog. That's how it is with shooting stars! They are no different in essence, nor do they contain more light than other stars, but precisely because they are so fleeting and so evanescent, they appear to give off a more divine light, and the dazzle they leave behind in our eyes is more troubling and more enduring. He had not seen her again. Others had seen her. Taveira had. In the Grémio, he had even heard a corporal in the lancers talking about her and asking who she was, because he came across her every day. Yes, the corporal came across her every day. He, however, never saw her and so could not rest easy.” (Queiroz n. pag.)

การปรากฏตัวขึ้นและหายไปในเวลาต่อมาของตัวละคร Maria Eduarda เกิดขึ้นหลายครั้งในระหว่างเรื่อง เพื่อบ่งชี้ความปรารถนาของ Carlos ให้มีมากขึ้นเรื่อย ๆ จนสุดขอบ

และจากการที่ความปรารถนาของ Carlos มีลักษณะเป็นความปรารถนาที่เกิดขึ้นและหายไปอย่างง่ายดายแบบ Don Juan ทำให้ Maria Eduarda ต้องเป็นหญิงสาวที่ไม่มีอยู่มากกว่า และบ่อยกว่าหญิงสาวคนอื่นในเรื่อง เพื่อที่จะสามารถเอาชนะความปรารถนาแบบ Don Juan ได้ หากพิจารณาความคิดของ Carlos ตอนที่เขาเห็น Maria Eduarda ปรากฏตัวต่อหน้าเค้าน้อยเกินไป จะเห็นได้ว่า ความไม่มีอยู่มีบทบาทสำคัญมากที่จะหล่อเลี้ยงความปรารถนาของ Carlos ให้มีต่อไปได้

“Carlos again met her eyes, deep and serious, but she seemed to him less beautiful; she was wearing a more complicated outfit in two tones, blue-grey and cream, and

on her broad- brimmed hat, in the English style, fluttered something red, a flower or a feather. That afternoon, she was not a goddess descending from the plump golden clouds gathering in the sky above the sea; she was merely a very pretty foreigner on her way back to her hotel.” (Queiroz n. pag.)

หลังจากการปรากฏตัวบ่อยครั้ง จนเกือบทำให้ Carlos เริ่มหมดความปรารถนาในตัวเธอ ตัวละคร Maria Eduarda ก็ไม่ปรากฏตัวต่อหน้า Carlos อีกเลยเป็นเวลานาน อันส่งผลให้ความปรารถนาในตัว Maria Eduarda ของ Carlos ลุกโชนขึ้นอีกครั้ง และ Carlos ก็เริ่มไล่ล่าหาตัวเธออีกครั้งจากความไม่มีอยู่ดังกล่าว

“Carlos, meanwhile, was pondering the reason that was taking him to Sintra. And he did not really know why he was going there; but it had been two weeks since he had seen that woman who seemed to walk the Earth like a goddess and since he had met the intense darkness of those two eyes that had fixed on his; now that he imagined her to be in Sintra, he was hurrying there too. He expected nothing and desired nothing. He did not know if he would see her or if she would already have left, but he was going there, and it was enough of a pleasure, as he drove along that road, simply to think of her with those sweet feelings in his heart, and to drive into the town under the shade of Sintra’s lovely trees.” (Queiroz n. pag.)

ใน *Os Maias* Maria Eduarda ไม่ใช่ตัวละครหญิงที่ถูกนำเสนอในลักษณะของหญิงสาวที่ไม่มีอยู่แต่เพียงผู้เดียว หากแต่มีคุณหญิง Gouvarinho ที่ถูกนำเสนอเป็นหญิงสาวที่ไม่มีอยู่ เพื่อกระตุ้นความปรารถนาของ Carlos ด้วยเช่นกัน

“The figure that emerged from the curtained shadows around the bed, in a golden glow of tousled reddish hair, was the Count de Gouvarinho’s wife – she was not a splendid Renaissance goddess like Madame Rughel, nor, like the colonel’s wife, was she the prettiest woman Baptista had ever laid eyes on, but with her pert nose and her large mouth, she shone brighter and better in Carlos’ imagination than either of them, and all because he had expected to see her that night and she had not appeared.” (Queiroz n. pag.)

แต่ความไม่มีอยู่ของคุณหญิง Gouvarinho นั้นต่างจากความไม่มีอยู่ของ Maria Eduarda กล่าวคือความไม่มีอยู่ของคุณหญิง Gouvarinho นั้นมีความตื่นขึ้น และเกิดขึ้นไม่บ่อยครั้งเท่า Maria Eduarda ทั้งยังกลายเป็นความมีอยู่ที่มากเกินไปสำหรับ Carlos ในเวลาต่อมา จนทำให้ความปรารถนาในตัวคุณหญิง Gouvarinho ของ Carlos หายหมดไปอย่างสิ้นเชิง ซ้ำยังทำให้เธอกลายเป็นหญิงสาวที่ Carlos พยายามตีตัวออกห่างอีกด้วย

“That Gouvarinho woman again! It seemed to him he would never have another conversation in his life in which her name didn’t crop up, and that there would be no road in his life which she didn’t block! And he decided there and then not to see her again, to write her a short, polite note, refusing to go to Santarém and offering no excuses.” (Queiroz n. pag.)

มีแต่เพียงหญิงสาวที่ไม่มีอยู่อย่างลึกซึ้ง และบ่อยครั้งเท่านั้น ที่จะสามารถปลดแอกวงเวียนความปรารถนาชั่วคราวแบบ Don Juan ของ Carlos ได้ อันเป็นเหตุทำให้ Maria Eduarda ถูกนำเสนอในรูปแบบดังกล่าวนั่นเอง

นอกจากนี้ความไม่มีอยู่ของ Maria Eduarda ยังส่งผลลัพธ์อื่นอีก กล่าวคือ จากการที่ Maria Eduarda ไม่มีอยู่ในโลกแห่งความจริง ทำให้ Carlos สร้าง Maria Eduarda ขึ้นมาในจินตนาการของเขา โดยการจินตนาการถึงสิ่งรองรับความปรารถนานี้ก็เป็นอย่างอื่น 1 ปัจจัยที่ทำให้เกิดความรู้สึกปรารถนาขึ้นในโลกตะวันตกดังที่เกรินไปในเบื้องต้น

จินตนาการและความปรารถนา

นอกจากความไม่มีอยู่แล้ว จินตนาการก็มีความสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับความปรารถนาเช่นกัน โดยสามารถพิจารณาได้จากแนวคิดเกี่ยวกับ‘สิ่งที่ถูกปรารถนา’ของ Baruch Spinoza ซึ่งแตกต่างจากแนวคิดของ Plato ใน *Euthyphro* ในขณะที่ Plato นำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับ‘สิ่งที่ถูกปรารถนา’ว่า สิ่งนั้นถูกปรารถนาโดยปัจเจกเพราะสิ่งนั้นดี Spinoza เสนอแนวคิดไปอีกทางว่า ปัจเจกไม่ได้ปรารถนาสิ่งนั้นเพราะสิ่งนั้นดี แต่สิ่งนั้นถูกมองว่าดีโดยปัจเจก เพราะเป็นสิ่งที่ปัจเจกปรารถนา กล่าวคือคุณสมบัติ‘ดี’ในสิ่งนั้นไม่ได้มีขึ้นมาจากตัวของมันเอง หากแต่เป็นตัวปัจเจกที่ให้คุณลักษณะ‘ดี’ต่อสิ่งนั้นเพราะปัจเจกปรารถนาในสิ่งนั้น (Schrift 177)

“It is clear that we neither strive for, nor will, neither want, nor desire anything because we judge it to be good; on the contrary, we judge something to be good because we strive for it, will it, want it, and desire it.” (Spinoza; cited in Schrift 177)

โดยแนวคิดเกี่ยวกับ‘สิ่งที่ถูกปรารถนา’ของ Spinoza นั้นเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับแนวคิดของ Friedrich Nietzsche เพราะNietzsche พิจารณาว่า คุณค่าของสิ่งหนึ่งเป็นเพียงผลลัพธ์ของกระบวนการความปรารถนา ไม่มีคุณลักษณะใดในตัวสิ่งนั้นเองที่ลบล้างให้ปัจเจกปรารถนาได้ หากมีแต่เพียงตัวผู้ปรารถนาเองที่เป็นคนกำหนดคุณลักษณะนำปรารถนาเหล่านั้นให้กับสิ่งนั้น (Schrift 177)

จากแนวคิดในทิศทางของ Spinoza และ Nietzsche นี้ ทำให้สามารถเห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างจินตนาการและความปรารถนา เพราะในโลกแห่งความเป็นจริงผู้ปรารถนาไม่สามารถกำหนดคุณลักษณะของสิ่งรองรับความปรารถนาได้ตามที่ตนต้องการอย่างไม่มีขีดจำกัด เพราะในโลกแห่งความเป็นจริงคุณลักษณะของสิ่งที่ถูกปรารถนาสามารถปรากฏขึ้นได้ พร้อมทั้งยังสามารถขัดแย้งกับคุณลักษณะที่ผู้ปรารถนาอยากให้เป็น และทำให้กระบวนการของความปรารถนาในสิ่งนั้นของผู้ปรารถนาถูกทำลายลงได้

แต่หากเป็นในจินตนาการของผู้ปรารถนาเอง เขามีอิสระอย่างไม่มีขีดจำกัดในการกำหนดคุณลักษณะใดก็ได้ให้กับสิ่งรองรับความปรารถนา พร้อมทั้งไม่มีการขัดแย้งใด ๆ จากสิ่งนั้น ผู้ปรารถนาสามารถดำเนินบทบาท ‘ประธาน’ หรือ ‘the Subject’ ‘the Absolute’ ‘the One’ ตามคำพูดของ Simone de Beauvoir ใน *Le deuxième sexe* (1949) ได้อย่างเต็มที่ และสิ่งรองรับความปรารถนาดังกล่าวก็ตกอยู่ในฐานะของ ‘กรรม’ หรือ ‘the Object’ ‘the Other’ อย่างเต็มตัวเช่นเดียวกัน

ด้วยเหตุนี้ ความไม่มีอยู่ในโลกแห่งความจริง และการเข้าสู่โลกแห่งจินตนาการของสิ่งรองรับความปรารถนาทำให้ความปรารถนาเพิ่มพูนขึ้นได้ เพราะผู้ปรารถนาสามารถควบคุมและกำหนดคุณลักษณะของสิ่งรองรับความปรารถนาได้อย่างเต็มที่ สามารถทำให้สิ่งรองรับความปรารถนาเป็นตามที่ต้องการได้ตามใจชอบอย่างไม่มีขีดจำกัด

และเพื่อบ่มเพาะความรู้สึกปรารถนาให้สูงส่งหรือเพื่อหลุดพ้นจากวงจรความปรารถนาชั่วครวแบบ Don Juan คุณลักษณะที่ผู้ปรารถนากำหนดให้สิ่งรองรับความปรารถนามีนั้นมักจะต้องเป็นคุณลักษณะที่ ‘สมบูรณ์แบบ’ ตามอุดมคติของตัวผู้ปรารถนาเอง กล่าวคือสิ่งรองรับความปรารถนาจะต้องถูก ‘crystallized’ โดยผู้ปรารถนา ตามคำพูดของ Stendhal ใน *De l’amour* (1822)

“What I call crystallization is the operation of the mind that draws from all that presents itself the discovery that the loved object has some new perfections.”⁷ (Stendhal 4)

กระบวนการ ‘crystallization’ นี้มีความสำคัญสำหรับบุคคลที่ปรารถนา เพราะตามที่ Stendhal กล่าวไว้ว่า การที่ปัจเจกจะสามารถห่มเทให้กับสิ่งที่ถูกปรารถนาได้นั้น สิ่งนั้นมีความจำเป็นที่จะต้องมีลักษณะ ‘สมบูรณ์แบบ’ เพื่อความเหมาะสมต่อการห่มเทดังกล่าวของผู้ปรารถนา (Stendhal 35) โดยตามแนวคิด Stendhal ‘crystallization’ เป็น 1 ใน 3 ขั้นตอนที่เกิดขึ้นแบบนิรันดร์ในวงเวียนแห่งความปรารถนาของผู้ปรารถนาอันได้แก่ ‘เธอมีความสมบูรณ์แบบทุกประการ’ ‘เธอรักฉัน’ และ ‘ทำอย่างไรเพื่อให้เธอแสดงออกถึงสัญลักษณ์ของการมีรักตอบ’ (Stendhal 8)

การตกแต่งสิ่งรองรับความปรารถนาด้วยความสมบูรณ์แบบ หรือ crystallization นั้นสามารถเกิดขึ้นได้อย่างเต็มประสิทธิภาพในโลกแห่งจินตนาการ เพราะจินตนาการของผู้ปรารถนาเป็นพื้นที่เดียวที่ปัจเจกสามารถมั่นใจได้ว่าหญิงสาวที่ถูกปรารถนามีความสมบูรณ์แบบตามที่ต้องการอย่างแน่นอนดังคำกล่าวของ Stendhal เอง (Stendhal 25)

จากการนำเสนอในข้างต้น ทำให้สามารถสรุปได้ว่าจินตนาการและความปรารถนามีความเกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิด โดยสามารถพิจารณาได้อย่างชัดเจนจากวิธีการที่ Eça de Queiroz นำเสนอตัวละคร Maria Eduarda ใน *Os Maias* ด้วยเช่นกัน

---

⁷ “Ce que j’appelle cristallisation, c’est l’opération de l’esprit, qui tire de tout ce qui se présente la découverte que l’objet aimé a de nouvelles perfections” (Stendhal 4)

Maria Eduarda หญิงสาวที่ถูกจินตนาการขึ้นมา

จากการที่ Maria Eduarda เป็นสิ่งรองรับความปรารถนาที่สำคัญของ Carlos นอกจากเธอจะถูกนำเสนอในรูปแบบของหญิงสาวที่ไม่มีอยู่ดังที่ได้นำเสนอไปแล้วนั้น เธอยังถูกนำเสนอเป็นหญิงสาวที่ถูกจินตนาการขึ้นในระหว่างการดำเนินเรื่องราวอีกด้วย

เหมือนดังแนวคิดของ Spinoza และ Nietzsche จะสามารถสังเกตได้ว่า Carlos ปรารถนาในตัว Maria Eduarda จากคุณลักษณะที่ Carlos เป็นคนกำหนดให้เธอมี ไม่ใช่จากคุณลักษณะของตัวเธอเอง และการกำหนดคุณลักษณะดังกล่าวก็ไม่ได้เกิดในโลกแห่งความจริง หากแต่เกิดขึ้นในจินตนาการของ Carlos พื้นที่ที่ทำให้เขาดำเนินบทบาทของ ‘the Subject’ ได้อย่างเต็มที่ และพื้นที่ที่ Maria Eduarda กลายเป็น ‘the Object’ อย่างเต็มตัว

“She would be in Lisbon now, and he imagined her, magnificent and white- skinned, in a lace peignoir, her hair hastily curled, lifting up her baby in her splendid Junoesque arms and talking to it and laughing a golden laugh. She seemed to him adorable in that pose, and his whole heart flew to her.” (Queiroz n. pag.)

สามารถสังเกตได้ว่าความปรารถนาในตัว Maria Eduarda ของ Carlos จะมีการตอบสนองที่มากกว่าหากเป็น Maria Eduarda ที่ถูกจินตนาการขึ้นโดย Carlos เอง ตัวอย่างเช่นตอนที่ Carlos เจอ Maria Eduarda ตัวจริงบ่อยครั้งเกินไป และเกิดการเผชิญหน้ากันระหว่าง Maria Eduarda ที่ Carlos จินตนาการถึงกับ Maria Eduarda ตัวจริงบ่อยขึ้น จนทำให้ความลุ่มหลงปรารถนาในตัว Maria Eduarda ของ Carlos นั้นเกิดอาการสะดุดและขาดตอนลงอย่างเห็นได้ชัด

“That afternoon, she was not a goddess descending from the plump golden clouds gathering in the sky above the

sea; she was merely a very pretty foreigner on her way back to her hotel.” (Queiroz n. pag.)

และดังที่ได้นำเสนอไปแล้วคือหลังจากนั้น Maria Eduarda ก็หายตัวไปจากโลกความจริง กล่าวคือเธอกลับไปเป็นหญิงสาวที่ไม่มีอยู่ในโลกความจริง กลับไปมีอยู่ในจินตนาการของ Carlos และกลับไปเพิ่มพูนความปรารถนาของ Carlos ณ ที่นั่นอีกครั้ง

นอกจากนี้ยังสามารถสังเกตได้ว่า Carlos จินตนาการถึงสิ่งรองรับความปรารถนาที่สำคัญอย่าง Maria Eduarda ในรูปแบบที่แตกต่างไปจากหญิงสาวคนอื่นในเรื่อง กล่าวคือ Carlos จินตนาการถึงหญิงสาวคนอื่นในรูปแบบที่เกินจริงเล็กน้อย ดังเช่นภาพลักษณ์ของคุณหญิง Gouvarinho

“And Carlos found her highly attractive, with her reddish curls, her pert little nose and those dark, shining eyes that always seemed to be saying a thousand things. She had a wonderful figure, too, and her skin was pale, fine, and so satinsmooth that you could almost feel from afar its softness.” (Queiroz n. pag.)

ในขณะที่ Maria Eduarda นั้นถูกจินตนาการขึ้นในรูปแบบที่เกินจริงมาก ในรูปแบบที่นำเสนอความสมบูรณ์แบบ กล่าวคือ Maria Eduarda นั้นถูก ‘crystallized’ โดย Carlos

“Walking very slowly towards them from the far end of the Aterro was a woman whom he recognised at once by her walk – like that of a goddess striding the Earth – by the little silver-haired dog trotting at her side, and by her marvellous body like that of some opulent marble statue, but which vibrated with a warm, pulsating, nervous grace. She was wearing a very simple dark serge outfit, which fitted

her perfectly and seemed a natural complement to her person, its very correctness lending her an air of strength and chastity; she was carrying an English parasol, slim and elegant as a walking cane; and as she moved through the luminous evening, along the sad harbour-front of an antiquated city, there was about her whole being a kind of foreign glamour, the bright elegance of superior civilisations.” (Queiroz n. pag.)

ดังที่ได้กล่าวไปคือ ความปรารถนาของ Carlos เป็นในลักษณะเดียวกันกับ Don Juan ที่เกิดขึ้นและหายไปได้อย่างง่ายดาย อันเป็นสาเหตุทำให้ Maria Eduarda ไม่เพียงต้องถูกนำเสนอในรูปแบบของหญิงสาวที่ถูกจินตนาการขึ้น หากแต่ Maria Eduarda ต้องถูกจินตนาการขึ้นอยู่เรื่อย ๆ และในรูปแบบที่นำเสนอความสมบูรณ์แบบ เพราะมีเพียงความสมบูรณ์แบบเท่านั้นที่จะสามารถเอาชนะความปรารถนาชั่วครั้งชั่วคราวแบบ Don Juan ได้ ดังที่ Dona Ines ผู้ซึ่งเป็นตัวแทนของหญิงสาวที่สมบูรณ์แบบสำหรับ romanticized Don Juan ของ José Zorrilla และผู้ซึ่งสุดท้ายก็สามารถปลดแอก Don Juan ได้

Maria Eduarda ในฐานะผู้ปลดแอก Don Juan ในร่างของ Carlos จึงถูกนำเสนอในรูปแบบดังกล่าวไปโดยปริยาย อันเป็นสาเหตุทำให้ Carlos ผิดหวังในตอนท้าย เมื่อสุดท้ายก็ค้นพบความจริงและได้รู้จักกับ Maria Eduarda ตัวจริงอย่างแท้จริง

บทสรุป

“By the mysterious fusion of light and shadow, by the instinct, by the sensibility, by everything that is life, Maria Eduarda is the highest feminine creation of Portuguese Literature, the most beautiful and the

most authentic.”⁸ (Rosa 351/355; cited in Vilela 353;
แปลจากต้นฉบับภาษาโปรตุเกสเป็นภาษาอังกฤษโดยผู้เขียน)

จากที่นำเสนอไปนั้น สามารถสรุปได้ว่าใน *Os Maias* Maria Eduarda ไม่ใช่ตัวละครที่มีตัวตนด้วยตัวของเธอเอง เธอเป็นตัวละครที่ถูกสร้างขึ้นจากความปรารถนาแบบ Don Juan ของ Carlos อันเป็นสาเหตุทำให้เธอกลายเป็นตัวละครที่ไม่มีอยู่ และถูกจินตนาการขึ้นในรูปแบบที่นำเสนอความสมบูรณ์แบบ ที่มากกว่าตัวละครหญิงอื่น ๆ ด้วยจุดประสงค์เพื่อเติมเต็มและเอาชนะความปรารถนาที่ง่ายต่อการเกิดขึ้นและหายไปแบบ Don Juan ของ Carlos กล่าวคือ Maria Eduarda มีตัวตนขึ้นในเรื่องเพียงเพื่อทำหน้าที่เป็นสิ่งรองรับความปรารถนาที่ตัวละครชายอย่าง Carlos นำมาใช้ประโยชน์เพื่อทำให้ความรู้สึกรับรองปรารถนาของตนปรากฏเป็นรูปเป็นร่างขึ้นมาได้

สามารถสังเกตได้ว่า ลักษณะและวิธีการนำเสนอตัวละคร Maria Eduarda นั้นมีความคล้ายคลึงกับตัวละครหญิงอื่น ๆ ในวรรณกรรมตะวันตกทั่วไป พร้อมทั้งยังเป็นไปลักษณะเดียวกันกับที่ Simone de Beauvoir กล่าวถึงผู้หญิงในโลกตะวันตก

“...man defines woman not in herself but as relative to him; she is not regarded as an autonomous being (...) And she is simply what man decrees (...) They have gained only what men have been willing to grant; they have taken nothing, they have only received.” (Beauvoir 15; 18)

ดังที่ Francisco Dantas ได้กล่าวไว้ *Os Maias* แท้จริงแล้วเป็นเรื่องราวที่นำเสนอสถานะของผู้หญิงในประวัติศาสตร์ ทั้งของโปรตุเกสเอง และของโลก

---

⁸ “Pela misteriosa fusão de luz e sombra, pelo instinto, pela sensibilidade, por tudo o que é vida, Maria Eduarda é a mais alta criação feminina da literatura portuguesa, a mais bela e a mais autêntica.” (Rosa 351/355; citado em Vilela 353)

ตะวันตก (Dantas 253; cited in Vilela 353)

ด้วยสาเหตุนี้หรือไม่ที่ Hélène Cixous จึงกล่าวใน ““Le rire de la méduse”” (1975) ว่า “woman must write her self: must write about women and bring women to writing” ? (Cixous 875) เพื่อนำเสนอภาพลักษณ์ใหม่ มุมมองใหม่ จากตัวผู้หญิงเอง เพื่อเขียนขึ้นใหม่ และไม่เขียนซ้ำในรูปแบบที่ถูกเขียนมาตลอดในอดีต หรือ “to break up, to destroy; and to foresee the unforeseeable, to project” (Cixous 875) ตามคำพูดของ Cixous ดังที่ Maria Velho da Costa นักเขียนหญิงร่วมสมัยชาวโปรตุเกสนำตัวละคร Maria Eduarda มาเขียนขึ้นใหม่ ในรูปแบบใหม่ จากมุมมองของเธอใน *Madame* (2000)?

บรรณานุกรม

- Beauvoir, Simone de. *The second sex*. Trans. H.M. Parshley. London: Lowe and Brydone, 1956.
- Cixous, Hélène. “The Laugh of the Medusa.” 1976: 875-893.
- Costa, Maria Velho da. *Madame*. Lisboa: Cotovia, 2000.
- Dantas, Francisco J. C. *A Mulher no romance de Eça de Queiroz*. Sergipe: Universidade Federal de Sergipe, 1999.
- Girard, René. *Mentira romántica y verdad novelesca*. Trans. Joaquín Jordá. Barcelona: Anagrama, 1985.
- Kierkegaard, Søren. *Either/Or: Part I*. Ed. Howard V. Hong e Edna H. Hong. Trans. Howard V. Hong e Edna H. Hong. New Jersey: Princeton University Press, 1987.
- Pimentel, Jorge Vieira. “As metamorfoses do herói e as andanças do trágico em Os Mais de Eça.” *Arquipélago. Série Ciências Humanas* Janeiro 1979: 91-106.
- Plato. “Symposium.” n.d. *Gutenberg*. 25 January 2016. <<http://www.gutenberg.org/files/1600/1600-h/1600-h.htm>>.
- Queiroz, Eça de. *The Maias*. Trad. Margaret Jull Costa. Cambs.: Dedalus, 2011. E-Book.
- Reis, Carlos. *Introdução à leitura d’os Maias*. 3a. Coimbra: Almedina, 1980.
- Rosa, Alberto Machado da. *Eça, Discípulo de Machado?* Lisboa: Presença, n.d.
- Rougemont, Denis de. *O Amor e o Ocidente*. Trans. Anna Hatherly. Lisboa: Vega, n.d.
- Saraiva, António José e Óscar Lopes. *História da Literatura Portuguesa*. 17a. Porto: Porto, 2010.

- Schrift, Alan D. “Spinoza, Nietzsche, Deleuze: an other discourse of desire.” Silverman, Hugh J. *Philosophy and desire*. NY: Routledge, 2000. 173-185.
- Simões, João Gaspar. *Vida e obra de Eça de Queirós*. 3a. Lisboa: Bertrand, 1980.
- Stendhal. *De l’Amour*. Paris: Garnier Frères, 1906.
- Vilela, Ana Luisa. *Poética do Corpo: imaginário e representação física n’Os Maias, de Eça de Queirós*. Alpiarça: Cosmos, 2012.
- Woolf, Virginia. “A Room of One’s Own.” Woolf, Virginia. *A Room of One’s Own & Three Guineas*. London: Penguin, 2011. 3-103.